

безпечують обіг фінансових активів; здійснення діяльності зі всіма видами фінансових активів — коштами, цінними паперами, борговими зобов'язаннями та правами вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів; здійснення банківської діяльності на всіх територіальних ринках: регіональному, національному, міжнародному; наявність структурованої інституційно сформованої, найбільш стабільної порівняно з іншими ринками та законодавчо закріпленої банківської системи; привабливість банківських послуг для інвесторів та клієнтів порівняно з іншими ринками фінансових послуг; здійснення банківського регулювання одним уповноваженим органом – НБ України.

## **5.2. Вплив міжнародних фінансових організацій на визначення банківського регулювання в Україні**

---

---

При адаптації законодавства України до права ЄС важливим є врахування вимог міжнародних фінансових організацій щодо визначення банківського регулювання в Україні.

Окреме місце як рекомендаційні джерела регулювання банківської в Україні діяльності займають документи Базельського комітету з банківського нагляду (BCBS), далі – Базельський комітет). Підкреслюється, що його документи не мають юридичної сили, але мають юридичну обов'язковість, держави не зобов'язані виконувати рішення комітету, але намагаються найбільш повно використовувати у внутрішньодержавному правовому регулюванні<sup>1</sup>. Основними положеннями, які містяться в документах Базельського комітету та характеризують зміст в документах цього комітету, є положення по забезпеченню ліквідності банківських систем та банків та їх врахування міжнародному законодавстві та національних законах. До них відносяться такі документи, які розглянемо по етапам розвитку фінансових ринків та відповідного регулювання.

---

<sup>1</sup> Ерпылёва Н. Ю. Международное банковское право : учеб. пособие. Москва: Дело, 2004. С. 155.

1. Центральне місце серед документів Базельського комітету займає угода Міжнародна конвергенція вимірювання капіталу і стандартів капіталу, або Базель II, прийнята 26 червня 2004 р.<sup>1</sup>, яка по суті стала елементом реалізації Основних принципів ефективного банківського нагляду, які містяться в угоді Міжнародна конвергенція вимірювання капіталу і стандартів капіталу (1998р.), або Базель I, в якому було надано визначення банківського капіталу, встановлено його мінімальний розмір, передбачено поділ власних коштів (капіталу) банку на два рівні, а також проведена класифікація активів за п'ятьма категоріями якості.

2. Базель II складається з трьох компонент: перша компонента містить методи розрахунку мінімальної необхідної величини капіталу для трьох ризиків: кредитного, ринкового (торгового портфеля) та операційного, друга – передбачає процедури банківського нагляду, які полягають у визначенні принципів наглядового процесу, третя – дозволяє учасникам ринку оцінити основні дані сфери застосування, капітал, схильність до ризику, процеси оцінки ризику і відповідно достатність капіталу установи.

Ключовим елементом Базель II є забезпечення достатності капіталу, для чого і передбачаються всі вимоги цієї угоди. По-перше, банки повинні мати процедури оцінки загальної достатності капіталу щодо характеру свого ризику та стратегію підтримки рівня цього капіталу. По-друге, органи банківського нагляду повинні перевіряти та оцінювати визначення банками достатності їх внутрішнього капіталу та їх стратегію в цій галузі, і також їх здатність відслідковувати та забезпечувати дотримання нормативу капіталу. Органи банківського нагляду повинні вживати необхідні наглядові дії в тому випадку, якщо вони не задоволені результатом цього процесу. По-третє, вказані суб'єкти вправі очікувати, що банки будуть підтримувати рівень капіталу вище мінімальних регулятивних нормативів, і повинні мати можливість жадати від банків підтримувати капітал вище цього мінімуму. По-четверте, органи банківського

---

<sup>1</sup> Базель II, прийнятий 26 червня 2004 р. URL: <http://www.cbr.ru/today/pk/print.asp?file=Basel.htm>.

нагляду повинні здійснювати превентивне втручання для того, щоб запобігти зниженню капіталу нижче мінімального рівня, необхідно для забезпечення властивому даному банку ризиків, і зобов'язані вживати термінових заходів по виправленню положення, якщо розмір капіталу не підтримується на достатньому рівні або не відновлюється до достатнього рівня<sup>1</sup>.

Фактичні дії в банківській галузі підтверджують реалізацію положень актів Базельського комітету. Так, Erin Pentz стверджує, що обсяг окремих фінансових інститутів в ЄС це більша половина 30 найбільших банків у світі, тоді як займає найбільші активи в ЄС. Зокрема, п'ятнадцять з двадцяти дев'яти SIBів знаходяться в країнах-членах ЄС. Однак, ЄС не складаються виключно з великих фінансових інститутів, так як Європа є домом для більш ніж 8000 банків з невеликих інститутів, що складають чверть від загального обсягу банківських активів в ЄС<sup>2</sup>. Зі збільшенням фінансової системи Європейського Союзу за рахунок країн-членів зростає потреба в стабільній банківській галузі, так як збій в будь-якому з великих банків в межах однієї країни-члена підвищує ймовірність економічної кризи, що буде вражати інші країни-члени за принципом ланцюга. В результаті такого перекриття і потенційних наслідків банкрутств банків, уряди ЄС визнали нагальну необхідність надати фінансування в приватний сектор, незважаючи на те, що такі дії порушують традиційну політику ЄС. В 2010 році створено Європейський орган банківського нагляду (ЕВА). У грудні 2012 року ЄС також було досягнуто домовленості про розширення наглядової влади Європейського центрального банку (ЄЦБ), щоб включити прямий контроль найбільшими 100–200 банками в ЄС<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Мірошниченко О. А., Сенаторов М. В., Сенаторова О. В. Банківське право в Європейському Союзі та Україні: порівняльно-правове дослідження. Державний департамент з питань адаптації законодавства Міністерства юстиції України. С. 58 – 61. URL: [http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc\\_id=1431453](http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1431453).

<sup>2</sup> Erin Pentz, Comment, *Third Time's the Charm: Will Basel III Have a Measurable Impact on Limiting Future Financial Turmoil?*, 3 Penn. St. J.L. & Int'l Aff. 261 (2014). URL: <http://elibrary.law.psu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1072&context=jlia>.

<sup>3</sup> Erin Pentz, Comment, *Third Time's the Charm: Will Basel III Have a Measurable Impact on Limiting Future Financial Turmoil?*, 3 Penn. St. J.L. & Int'l Aff. 261 (2014). URL: <http://elibrary.law.psu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1072&context=jlia>.

3. Положення Базеля II були враховані в на законодавчому рівні в ЄС згідно з п. (37) Директиви 2006/48/ЄС Про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ<sup>1</sup> та в чинній Директиві 2013/36/ЄС Європейського парламенту та Ради 26 червня 2013 про доступ до діяльності кредитних організацій і пруденційного нагляду за діяльністю кредитних установ та інвестиційними фірмами, що вносить зміни до Директиви Європи 2002/87 / ЄС та скасовує Директиви 2006/48 / ЄС і 2006/49 / ЄС, і тому стають обов'язковими для держав ЄС при введенні їх до національного законодавства. Також положення Базеля II враховані в Регламенті (ЄС) 575/2013 про спеціальні вимоги до кредитних установ та інвестиційних фірм, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) 648/2012<sup>2</sup>.

4. Основні принципи ефективного банківського нагляду (Основні принципи) є мінімальним стандартом для пруденційного регулювання і нагляду за банками та банківськими системами. Перша редакція Основних принципів була прийнята в 1997 році<sup>3</sup> з метою використання країнами як орієнтира для оцінки якості їх наглядової системи і для визначення майбутньої роботи для досягнення базового рівня їх наглядової діяльності. На сьогодні чинна редакція Основних принципів від 2012 року (Core Principles for Effective Banking Supervision (The Basel Core Principles)<sup>4</sup>.

5. При міжнародному регулюванні фінансових ринків виникають нові завдання для вирішення глобальних проблем на фінансових ринках і, як відмічається, взаємозв'язок внутрішніх фінансових ринків відіграє подвійну роль у співпраці в галузі міжнародної регуля-

---

<sup>1</sup> Directive 2006/48/EC of the European Parliament and of the Council of 14 June 2006 relating to the taking up and pursuit of the business of credit institutions (recast). URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NOT/?uri=CELEX:32006L0048&qid=1464258066229>.

<sup>2</sup> Regulation (EU) No 575/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms and amending Regulation (EU) No 648/2012. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1511771458579&uri=CELEX:32013R0575>.

<sup>3</sup> Офіційний сайт Банку міжнародних розрахунків (BIS). URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs123.htm>.

<sup>4</sup> Офіційний сайт Банку міжнародних розрахунків (BIS). URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs213.htm>.

торної політики: максимізація прибутку від торгівлі на міжнародних фінансових ринках і мінімізація втрат, які виникають у вигляді фінансової нестабільності. Зусилля щодо пом'якшення втрат від фінансової нестабільності можуть бути далі поділені на «ex-ante» (попередня оцінка) регулювання, спрямоване на запобігання криз, а також заходів «екс пост» (підсумкова оцінка). Названі проблеми породжують чотири конкретні взаємопов'язані проблеми регулювання:

(1) гармонізація фінансових стандартів, щоб знизити вартість транскордонних угод і підвищення ефективності фінансової інтеграції;

(2) підтримання достатності капіталу фінансових інститутів у різних правових системах для запобігання криз «ex-ante»; і, керування кризами постфактум за формулою «ex-post»;

(3) створення транскордонного механізму врегулювання збанкрутілих фірм;

(4) реалізація функції міжнародного кредитора як останньої інстанції - втручання у суверенні борги або валютні кризи<sup>1</sup>.

Перелічені напрямки регулювання і відображені в нових стандартах банківського нагляду – в документах Базельського комітету, які йменуються Базель III: Міжнародні основи для оцінки ризику ліквідності, стандартів і моніторингу<sup>2</sup>, Загальні регуляторні основи для підвищення стійкості банків і банківських систем<sup>3</sup>. Прийняття Базель III спрямоване на вирішення кризових явищ, які виникли в 2008 році. Для вирішення проблем ринку, виявлених кризою, Базельський комітет запропонував реформу міжнародної нормативно-правової бази для зміцнення банківського рівня або мікропруденційного регулювання, яке сприятиме підвищенню стійкості окремі бан-

---

<sup>1</sup> Matthew C. Turk, Reframing international financial regulation after the global financial crisis: rational states and independence, not regulatory networks and soft law, 36 Mich. J. Int'l L. 59 (2014). URL: <http://repository.law.umich.edu/mjil/vol36/iss1/2>.

<sup>2</sup> Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring. URL: <https://docviewer.yandex.com/?url=http%3A%2F%2Fwww.bis.org%2Fpubl%2Fbcbs188.pdf&name=bcbs188.pdf&lang=en&c=57e7ae509715>.

<sup>3</sup> Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems – revised version June 2011. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>.

ківські установи періоди стресу. Реформи також мають макропруденційну спрямованість на управління загальносистемними ризиками, які можуть створитися в банківському секторі, та їх проциклічне посилення. Ці мікро- та макропруденційні підходи до нагляду взаємопов'язані, оскільки при більшій стійкості на індивідуальному рівні банку знижується ризик загальносистемних потрясінь<sup>1</sup>. Як відмічається, у зв'язку з кризою 2008 року, уряди країн не відступають від прагнень тільки достатності власного капіталу за Базелем II. Замість цього, на прохання Групи 20-ти, Базельський комітет сформулював наступне покоління правил достатності капіталу, відомих як Базель III, який Група-20, прийняла в кінці 2010. Базель III прагне збільшити необхідні коефіцієнти достатності капіталу в порівнянні з Базель II, які забезпечують суворіші критерії для оцінки ризиків, а також спрямовані на підвищення ліквідності. У відповідь на занепокоєння з приводу проциклічності, Базель III вводить «буфер збереження капіталу». З урахуванням недоліків Базеля II, який був занадто складним, Базель III вводить мінімальний коефіцієнт левирджу з урахуванням ризику часток позикових коштів. В світлі підвищених вимог, Базель III має великий період запровадження, відповідно до якого банкам не потрібно дотримуватися найсуворіших вимог до 2018 року або 2019 року<sup>2</sup>.

До новацій Базеля III також відноситься динамічне резервування, яке діятиме за схемою накопичення коштів на фазі кредитного буму й втрачання в період кризи, не створюючи при цьому тиску на рентабельність та власний капітал. Попередня система передбачала створення резервів на можливі втрати в момент дефолту, що неминуче погіршувало і без того складне становище банку<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems <https://www.bis.org/publ/fcbcs189.pdf> & name=bcs189.pdf&lang=en&c=57e7a16b4497&page=4.

<sup>2</sup> Matthew C. Turk, Reframing international financial regulation after the global financial crisis: rational states and independence, not regulatory networks and soft law, 36 Mich. J. Int'l L. 59 (2014). URL: <http://repository.law.umich.edu/mjil/vol36/iss1/2>.

<sup>3</sup> Конопатська Л. В. Вплив процесу капіталізації на забезпечення стабільності банківської системи України/ Фінанси, облік і аудит. 2012. Вип. 20. С. 88–96. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Foa\\_2012\\_20\\_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Foa_2012_20_12).

Таким чином, як зазначено О. В. Іваницькою, до основних положень стандартів капіталу і ліквідності, згідно з Базелем III, відносяться: більш висока вимога до мінімального розміру капіталу першого порядку, новий буфер консервації капіталу, контрциклічний буфер капіталу (countercyclical buffer), відношення капіталу до позикових коштів, мінімальний рівень сукупного коефіцієнту достатності капіталу<sup>1</sup>.

Перелічені документи Базельського комітету системно удосконалюють в залежності від послідовності їх прийняття компоненти банківського нагляду та регулювання. Як відмічається трьома такими традиційними складовими є: «Підвищені мінімальні вимоги до капіталу і ліквідності (Enhanced Minimum Capital & Liquidity Requirements)»; «Посилений наглядовий процес для корпоративного управління ризиками та планування капіталу (Enhanced Supervisory Review Process for Firm – Wide Risk Management and Capital Planning); «Посилене розкриття інформації та ринкова дисципліна (Enhanced Disclosure & Market Discipline)»<sup>2</sup>.

Важливим прикладом адаптації законодавства на міжнародних ринках є врахування Базеля III В ЄС та окремих країнах. Так, відмічається, що у 2008 році, коли міжнародні фінансові інститути почали банкрутувати, уряд Швейцарії бачив у UBS і Credit Suisse можливі джерела економічної нестабільності. Через розміри двох банків, швейцарські агентства визнали, що швейцарська економіка просто не достатньо велика, щоб врятувати банки, якщо вони зазнають невдачу і побоювалися, що цей обвал охопить всю країну у фінансову кризу. Разом з тим, банк UBS швидко накопичував мільярди з нових акцій і надходжень з боку міжнародних інвесторів та урядів, але зусиль було недостатньо, щоб стабілізувати ситуацію в банку. В результаті, уряд Швейцарії прийняв додаткові заходи щодо забезпечення безпеки банку. Швейцарський Центральний банк націоналізував

---

<sup>1</sup> Іваницька О. В. Вплив банківських стандартів Базель III на розвиток інноваційного підприємництва України. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2013. № 10. С. 462–466.

<sup>2</sup> Науменкова С. Базель I, II, III: розвиток підходів для зміцнення регуляторної основи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 12. С. 39–48.

54 млрд доларів активів банку і провів рекапіталізацію інших приватних активів. UBS не провалився в результаті фінансової кризи, але суспільне сприйняття банку не відновилося від негативної навколишньої його нестабільності. Credit Suisse також зазнав значних втрат в результаті фінансової кризи. Проте, на відміну від UBS, надходжень капіталу від міжнародних інвесторів було достатньо, щоб запобігти необхідності державного втручання<sup>1</sup>.

Швидкі дії в Швейцарії, сприяли незначному регулюванню системи і можливо допомогли країні уникнути серйозних проблем. Тим не менш, такі оперативні дії можуть знизити конкурентоспроможність галузі в майбутньому, коли Швейцарські банки будуть змагатися за бізнес між установами, які наслідують нормативи Базеля III<sup>2</sup>.

Разом з тим, дослідниками відмічаються деякі негативні результати такого глобалізованого регулювання. По-перше, на прикладі ЄС, в країнах-членах, які вирішили слідувати через реалізацію правил Базеля III, залишається ризик того, що намір Базеля III буде розбавлений змінами на національному рівні. Швейцарія активізувала рекомендації Базеля III, проте, діючи попереду заключних рекомендацій Базеля III, швейцарські банки можуть зіткнутися з проблемою нестачі конкурентоспроможності<sup>3</sup>.

Для України стає важливим одне із запропонованих Базелем III положень, яке впливає на функціонування національної банківської системи. З цього приводу необхідно зупинитися на висновках Matthew C. Turk, який відмічає, що важливою є проблема взаємозалежності держав та системних фінансових установ після того, як держава вирішує ліквідувати, а не врятувати банк. Враховуючи рішення про ліквідацію фінансової установи, держави стикаються з можливістю

<sup>1</sup> Erin Pentz, Comment, *Third Time's the Charm: Will Basel III Have a Measurable Impact on Limiting Future Financial Turmoil?*, 3 Penn. St. J.L. & Int'l Aff. 261 (2014). URL: <http://elibrary.law.psu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1072&context=jlia>.

<sup>2</sup> Erin Pentz, Comment, *Third Time's the Charm: Will Basel III Have a Measurable Impact on Limiting Future Financial Turmoil?*, 3 Penn. St. J.L. & Int'l Aff. 261 (2014). URL: <http://elibrary.law.psu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1072&context=jlia>.

<sup>3</sup> Erin Pentz, Comment, *Third Time's the Charm: Will Basel III Have a Measurable Impact on Limiting Future Financial Turmoil?*, 3 Penn. St. J.L. & Int'l Aff. 261 (2014). URL: <http://elibrary.law.psu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1072&context=jlia>.



застосування будь-якого з підходів: територіального або універсального. Територіальний підхід, який іноді називають як «відокремлення», означає, що уряд розглядає активи G-SIFI (global systemically important financial institutions – глобальні системно-важливі фінансові інститути) в межах своєї юрисдикції в якості відповідного фонду, до якого вітчизняні кредитори можуть заявити вимоги з пріоритетом над іноземними кредиторами. Універсальний підхід передбачає координацію між юрисдикціями, в якій установа займалася бізнесом, так що ліквідація триває проти загального, транскордонного пулу активів установи. Територіальний підхід є менш ефективним у глобальному масштабі, ніж універсальний, так як він створює довільний ризик для кредиторів, виходячи з того, де знаходиться актив. Таким чином, проблема взаємозалежності пов'язана з тим, що у процесі вирішення, держави можуть успішно співпрацювати для лікування внутрішніх та іноземних активів в їх юрисдикції, на недискримінаційній основі, яка є ефективною в усьому світі<sup>1</sup>.

Для банківської системи України Базельські угоди є необхідними, по-перше, для виконання при здійсненні операцій на міжнародних ринках, і, по-друге, в разі введення їх вимог в нормативні акти, насамперед, НБ України. Так, банки, що працюють на міжнародному рівні та складають звітність за методом повної консолідації згідно з вимогами Базель II, що визначено у Звіті про міжнародну конвергенцію оцінки капіталу та стандартів капіталу, і в доповнення до Угоди, яка ввела розгляд ринкових ризиків (оновлено в листопаді 2005 року, що звичайно називають «Базель I»), наводять інформацію щодо структури капіталу банку, який розраховується на основі Базель II, згідно примітки 38 Додатку 14 до Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затв. ПП НБ України № 480 від 27.12.2007 р.<sup>2</sup>. Як рекомендації щодо ефективно-

<sup>1</sup> Matthew C. Turk, Reframing international financial regulation after the global financial crisis: rational states and independence, not regulatory networks and soft law, 36 Mich. J. Int'l L. 59 (2014). URL: <http://repository.law.umich.edu/mjil/vol36/iss1/2>.

<sup>2</sup> Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України: Постанова правління НБУ № 480 від 27.12.2007 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 5. ст. 125.

го управління ризиками, а саме, ризику ліквідності, банки використовували, в тому числі, викладені в документі Базельського комітету за N 69 від лютого 2000 року «Надійна практика управління ліквідністю в банківських організаціях»<sup>1</sup>.

Щодо модернізації вимог Базельського комітету, то на думку асоціації Український кредитно-банківський союз (УКБС), важливішим є виконання нормативу адекватності регулятивного капіталу, а не відповідність мінімальним розмірам статутного капіталу, як це передбачено Базелем III<sup>2</sup>. Імплементация до банківського законодавства України вимог Базеля III за деякими оцінками може призвести до негативного впливу на банківську систему, який полягає в тому, що банки можуть відмовлятися від участі у високоризикових, але прибуткових операціях, передусім – із цінними паперами, а також, крім того, додержання названих вимог може позначитися на зменшенні обсягів фінансування реального сектору, що може стати вирішальним фактором впливу на зниження темпів відновлення економіки. Такі зміни стимулюватимуть великі банки, що активно працюють на міжнародних ринках, посилювати дисципліну у сфері торгівлі позабіржовими деривативами та стандартизувати торгівлю ними. Вірогідним сценарієм розвитку подій може стати повернення банків до простих схем бізнесу та універсальних операцій»<sup>3</sup>.

Крім того, проведений С. Науменковою аналіз значень показників адекватності регулятивного капіталу, рентабельності активів і капіталу свідчить про помітне погіршення ситуації в банківському секторі України у 2008–2016 рр., при якому відбулося суттєве зменшення сукупного регулятивного капіталу банків упродовж 2014–2015 рр.: з 204,97 до 104,75 млн грн, а значення показників достатності капіталу банків в Україні зменшується: відношення регулятивного капі-

<sup>1</sup> Щодо ризику ліквідності в діяльності банків : Лист НБ України від 29.12.2005 р. № 43-312/8799-13331.

<sup>2</sup> Конопатська Л. В. Вплив процесу капіталізації на забезпечення стабільності банківської системи України. *Фінанси, облік і аудит*. 2012. Вип. 20. С. 88–96. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Foa\\_2012\\_20\\_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Foa_2012_20_12).

<sup>3</sup> Науменкова С. Базель I, II, III: розвиток підходів для зміцнення регуляторної основи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 12. С. 39–48.

талу до зважених за ризиком активів скоротилося майже вдвічі: з 20,83 % у 2011 р. до 10,02 % у 2016 р.<sup>1</sup>. На нашу думку, таке зменшення активів банку при імplementації вимог Базеля III може призвести до залишення на банківському ринку тільки великих банків до усунення конкуренції та скорочення банківських послуг. Одним із шляхів вирішення вказаних проблем може бути поступове запозичення норм Базеля III одночасно з покращенням економічного стану України та удосконаленням господарсько-правового регулювання діяльності банків.

---

<sup>1</sup> Науменкова С. Базель I, II, III: розвиток підходів для зміцнення регуляторної основи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 12. С. 39–48.